

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Словник української мови: В 11т. – Т 9. – К.: Наукова думка, 1978. – 920 с.
2. Балей С. З психології творчості Шевченка // С. Балей. Збір. п.: у 5т. і 2 кн. – Т 1. – Львів – Одеса: ІФЛІС ЛФС «Cogito», 2002.
3. Бирик С. П. та ін.. Словник епітетів української мови / С. П. Бирик, С. Я. Єрмоленко, Л. О. Пустовіт; За ред. Л. О. Пустовіт. – К.: Довіра, 1998. – 431 с.
4. Митрополит Іларіон. Граматично-стилістичний словник Шевченкової мови / Вінніпег: накладом товариства «Волинь», 1961. – 260 с.
5. Шевченко Т. Г. Кобзар. Повна ілюстрована збірка / Харків: Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2013. – 720 с.

Волошин І.

Науковий керівник – доц. Заборна М. С.

**СУБ'ЄКТИВНО-МОДАЛЬНІ РЕАЛІЗАЦІЇ БЕЗОСОБОВОГО РЕЧЕННЯ
В РОМАНІ ІРЕН РОЗДОБУДЬКО «ДВАНАДЦЯТЬ, АБО ВИХОВАННЯ ЖІНКИ В
УМОВАХ, НЕ ПРИДАТНИХ ДО ЖИТТЯ»**

У системі односкладних конструкцій особливе місце посідають безособові речення з огляду на різноманітність будови та широти використання в мовленні.

Загальне значення безособових речень задається їх синтаксичною будовою. Конструктивною ознакою безособових структур виступає головний член, який називає дії, стани чи процеси, що не залежать від волі активної особи. Тим самим безособова форма репрезентує загальне значення фатумності, загалом властиве цьому різновиду односкладних конструкцій. Наприклад: *Похмурніло навколо в ці дні* (М. Стельмах); *Шумить у голові йому, дзеленчить* (А. Тесленко) [1, с. 122].

Водночас безособова семантика може увиразнюватися додатковими модальними значеннями, внаслідок чого формується складений головний член, де безособову позицію заповнюють модальні лексеми, до яких прилягає інфінітивна дієслівна форма із самостійним лексичним значенням. У результаті утворюються так звані безособово-інфінітивні речення. Наприклад: *Хотілося залізти в найдавший куток канали, поруч із Валею або й Алею, і слухати* (Ю. Смолич); *Йому хотілося бити земні поклони і молитися* (Ю. Смолич) [1, с. 123].

У безособово-інфінітивних реченнях неозначена форма дієслова виражає основну дію, стан чи процес, про які йдеться в реченні. Що ж стосується модальних лексем у допоміжній частині, то вони виконують дві функції:

- 1) вказують на безособовий характер дій, станів, процесів, їх незалежність від волі людини;
- 2) представляють ці дії, стани та процеси як ті, що людина пропускає крізь свою свідомість, уточнюючи їх суб'єктивними значеннями бажаності / небажаності, можливості / неможливості, доцільності / недоцільності, повинності, необхідності, вимушеності тощо.

Подібні структури становлять особливий інтерес для синтаксичних досліджень з огляду на актуалізацію в мові суб'єктивних змістів, пов'язаних з відтворенням в ній діяльності людини як основного її носія й творця. З іншого боку, суб'єктивно-модальні реалізації безособових речень цікаві в контексті ідеолекту письменника, який, творячи художній світ, віддає перевагу тим чи іншим мовним засобам.

Безособово-інфінітивні конструкції становлять значний фрагмент мовної матерії роману Ірен Роздобудько «Дванадцять, або Виховання жінки в умовах, не придатних до життя». Вони постійно простежуються в монологіях-розповідях дванадцяти персонажів. Саме через ці речення люди розкривають своє внутрішнє ставлення до світу та дій інших. Модальні конструкції немовби створюють певний психологічний світ кожного героя та репрезентують вектори його вольової діяльності у процесі осмислення ситуації дійсності.

Найчастотнішими в романі виступають безособово-інфінітивні конструкції зі значенням **повинності, необхідності / непотрібності** здійснення дії. Цю модальну семантику виражають слова категорії стану *треба, слід, не треба*. Наприклад: *Треба відчинити вікно* [2, с. 50]; *До неї треба посміхнутися, посурмити у вухо клоунською дудкою, кинути на плече стрічку серпантину* [2, с. 142]; *Треба було чимось зайнятися* [2, с. 47]; *Треба переконатись, що там усе нормально* [2, с. 148]; *Може, слід було огризнутися чи докладно відповісти на запитання* [2, с. 39]; *І тому – не треба метушитися* [2, с. 151]; *Тому нам не треба напружуватися й вигадувати теми для розмов* [2, с. 64]. В цьому контексті можна зауважити, що значення повинності, необхідності можуть виражатися й лексеми *потрібно* та *необхідно*. Однак Ірен Роздобудько віддає перевагу саме модальній лексемі *треба*, що становить одну з ознак її письменницького ідеолекту.

Значення **бажаності / небажаності** здійснення дії загалом виражають модальні дієслова *хотіти, жадати, кортіти, мріяти, прагнути*. З них І. Роздобудько віддає перевагу двом – *хотіти* й *кортіти*. Наприклад: *Захотілося попоїсти* [2, с. 51]; *Дуже кортить ковтнути холодного- прехолодного пива* [2, с. 132].

Речення зі значенням **можливості / неможливості** дії в тексті роману позначені вживанням модальних лексем *можна* і *не можна*. Наприклад: *Ним можна наповнити себе* [2, с. 48]; *Тепер можна випити щось міцніше* [2, с. 138]; *Не можна ж відрізнятись від інших* [2, с. 147].

У творі можна простежити часте вживання речень зі значенням **вимушеності**. Вони маркуються лексемою *доводиться*. Наприклад: *Довелося потерпіти до ранку* [2, с. 69]; *Довелося змиритися і продовжувати* [2, с. 83]; *Тому доводиться говорити самому* [2, с. 127].

Ірен Роздобудько конструює реченнєві одиниці, в яких простежуються поєднання кількох модальних значень. Так, наприклад, у реченні *Обов'язково треба змусити себе піднятися, підійти до вікна* [2, с. 49] модальне слово категорії стану *треба* вказує на значення повинності, а інфінітивна форма дієслова *змусити* ускладнює це значення модальним відтінком вимушеності дії.

Усі модальні реалізації безособових речень у романі об'єднані одним функціональним навантаженням: вони репрезентують вихід позитивних та негативних емоцій, волевиявлення, рішення мовця в екстремальних ситуаціях та критичних психологічних станах. Зокрема, простежуються ситуації такого плану:

1) різкий вихід із депресії, наприклад: *Але мене не треба було просити про це двічі. Я вискочив за поріг. І знову біг. І – не брешу! – краще б мені услід стріляти! Цього разу я не намагався б ухилитися... Призахідне сонце опускалося на острів важким червоним щитом, тиснуло на мозок. Я біг, обхопивши голову руками. Мені хотілося рити землю біля кожного пагорба, під кожним деревом. Жах змінився люттю: я переверну цю багнисту землю, просію її всю крізь пальці, але знайду... Що? Що я хотів відшукати?* [2, с. 90];

2) переживання стану емоційної лабільності, наприклад: *... Я ще не літала. Я прожила стільки років і жодного разу не злетіла, щоб побачити це переплетення ліній ЗГОРИ. Тепер я знаю, звідки їх можна побачити! Як це раніше не спадало мені на думку? Треба встати. Обов'язково треба змусити себе піднятися, підійти до вікна. Але як це важко. І все ж я піднімаюся, наближаюся до вікна. Воно втягує мене майже так само, як і картини...* [2, с. 49].

Загалом, відтворюючи вольові дії мовця, безособово-інфінітивні речення створюють емоційно-експресивний фон роману, увиразнюють відтінки суб'єктивних переживань його персонажів. У цьому видається цікавим дослідження функціонування таких синтаксичних конструкцій в контексті усїєї художньої прози письменниці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: підручник. / К. Ф. Шульжук. – 2-ге вид., доп. – К.: ВЦ «Академія», 2010. – 408 с.
2. Роздобудько І. Дванадцять, або Виховання жінки в умовах, не придатних до життя / Худож.-оформлювач І. В. Осіпов. – Харків: Фоліо, 2009. – 287 с.

Шмира О.

Науковий керівник – Сеньовська Н. Л.

САМОВИХОВАННЯ У ЖИТТІ ДИТИНИ

Духовний світ людини – це складна система. Сюди входять і її свідомість, і здатність керувати своєю поведінкою, тобто воля. Для того, щоб досягнути успіху, необхідно вміти змінюватися за допомогою вольових зусиль. Свідома діяльність, спрямована на вироблення у себе позитивних рис і подолання негативних, називається самовихованням. Воно потребує від людини знання самої себе, вміння оцінювати власні позитивні й негативні риси. У сучасному світі феномен самовиховання ґрунтується на свідомій життєрадісній особистості, яка прагне змінити себе на краще.

Успішність процесу самовиховання значною мірою залежить від рівня розвитку колективу, у якому вчиться дитина. Якщо він згуртований, там панує здорова громадська думка, атмосфера доброзичлива, самовиховання відбувається, як правило, ефективно.

Мета статті – охарактеризувати особливості процесу самовиховання та його значення у житті дитини.

На думку Л. Кудрик та Ю. Сурмяка, «рівень розвитку самовиховання, самовдосконалення є одним із показників соціально-морального здоров'я суспільства, ефективності й дієвості виховної роботи» [1, с. 15].

Процес самовиховання ґрунтується на гуманістичних принципах, саме завдяки цьому людина може одержувати задоволення від життя внаслідок його успішного здійснення. Особистість, що має активну життєву позицію прагне до задоволення своїх матеріальних і духовних потреб, хоче домогтися високих результатів у всіх видах своєї діяльності. Ефективність та результативність дій залежать від рівня розвитку моральних, вольових, інтелектуальних та інших якостей. Суперечності між бажаннями та можливостями загартовують характер, підштовхують до праці, що веде до поставленої мети. Так реалізується процес самовиховання. Перші його паростки можемо спостерігати, коли дитині доводиться пристосовуватися до зовнішніх вимог, відповідати за власні вчинки (котрі, як відомо, є результатом функціонування психічних якостей людини).

Однак, необхідно вчити дітей здійснювати самовиховання. Цей процес зазвичай складається з кількох етапів:

- 1) виявляємо ставлення дитини до самовиховання (за допомогою анкетувань, бесід);
- 2) складаємо разом із нею програму і даємо поради стосовно її практичної реалізації;
- 3) у вихованця з'являється стійке бажання самовдосконаливатися;
- 4) дитина систематично й самостійно працює над собою.

Дорослим необхідно ознайомити вихованців із прийомами роботи над собою. До них належать такі:
– «крок уперед» – щоденне планування діяльності на наступний день;
– «правила моєї поведінки» – дотримання складених для дитини правил, виконання обов'язків;